

MONUMENTUL MEMORIAL, DIN SEINI, PENTRU PREOTUL-MARTIR IZIDOR SILAGHI (1878-1919)

TRAIAN URSU

În Seini, județul Maramureș, la ieșirea spre localitatea Apa, din județul Satu Mare, se află unul din cimitirele orașului. În partea centrală, zisă "La Cruce", al acestui loc de veci, la est de capela cimitirului, a fost ridicată, prin anii treizeci, o cruce răstignire de cimitir, care are rol și de piatră de căpătâi, precum și de monument memorial pentru preotul-martir, unit, Izidor Silaghi din satul Bicău, comuna Pomi, județul Satu Mare.

Mormântul martirului, cu o bordură din plăci de marmură albă, ornamentate cu acolade în partea superioară, este orientat sud-nord, cu piatra de căpătâi - monument memorial - așezată la sud.

Monumentul, înalt de 390 cm, lucrat în piatră nisipoasă, are un soclu ornat cu murlură și listele, în partea inferioară și respectiv superioară. Peste acest soclu, de formă paralelipipedică, se află crucea- răstignire de 225 cm înălțime.

Pe fețele de nord și de sud, ale crucii monumentale, sunt fixate două plăci din marmură albă, de 50/40 cm și respectiv 50/34 cm, pe care sunt săpate inscripțiile: "Aci se odihnește Izidor Silaghi paroh de Popbicău trădat inamicului în 19 februarie 1919 și repus (răpus n.n.) nevinovat în anul 40 al etății. În veci pomenirea lui. O-a ridicat nemângâiata soție"; (placa de nord) și "Acest monument este totodată s. cruce a temeteriului, - și ca atare - pus sub scutul bisericii" (placa de la sud)¹.

În ce împrejurări a fost "răpus" de fapt martirizat, preotul unit, Izidor Silaghi, precum și câteva date din viața sa le prezentăm în cele ce urmează.

Popbicău, pomenit în inscripție, este același cu Bicăul, care, ca multe alte sute de sate românești, cu sute de mii de locuitori, a rămas la nord-vest de linia demarcațională care începea din nord, de "la Trebușa și Câmpulung la Tisa și se cobora spre sud prin vârful Capului Feței, Băsești, Recea, vârfulurile Măgura Priei, Secătura, Caprei, Glăvoiu, Bihor, Găina, apoi: Zam, Pojoga, Fintoag, Runcu, Bucova"² sau, jalonată cu alte repere pe aliniamentul: "Ciucea, Cehu Silvaniei,

1. Fișa analitică de evidență nr. 4775/26.08.1996

2. Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, II, București, 1989, p.416.

Băsești, Ardușat, Cicârlău și în continuare pe creasta munților, peste Gutâi³, spațiu în care hoardele bolșevice, ale Ungariei Sovietelor, maltratau și terorizau populația românească în cel mai bestial mod.

În rândul miilor de martiri și eroi români, din satele românești situate la vest de linia demarcațională amintită, până la râul Tisa, din acel moment istoric, se numără și preotul-martir Izidor Silaghi, asasinat la 19 februarie 1919⁴, crimă abominabilă care "s-a întâmplat într-o zi de joi"⁵.

Izidor Silaghi s-a născut la 28 ianuarie 1878 în satul Giungi, județul Satu Mare. Cursul liceal îl face la Carei și Beiuș. Apoi urmează academia teologică la Oradea și facultatea de teologie la Universitatea din Budapesta. Între anii 1902-1906 și 1906-1911 a fost preot în satele Nadeș și respectiv Nojorid, județul Bihor, iar din anul 1911 și până la moartea-i năprasnică în Bicău⁶.

Despre martiriul preotului Izidor Silaghi aflăm din Raportul lui Pamfil Ossian, paroh-protopop unit din satul Roșiori, comuna Valea Vinului, județul Satu Mare, raport cerut, de Ioan Georgescu "secretar general al Comitetului de organizare a serbărilor Unirii", prin adresa nr. 41/23 martie 1929⁷. Prin această adresă, trimisă tuturor protopopiatelor unite, se solicită informații despre "viața bisericească a ultimului deceniu"⁸. Adresa are, însă, un "P.S." notat de mână pentru parohul-protopop Pamfil Ossian; "Rog foarte mult pe P.C.V. să binevoiați a-mi trimite de urgență un Memoriu amănunțit asupra sălbăticiilor săvârșite de bolșevicii lui Bela Kun, despre care - îmi scrie păr. dr. Aloiziu L. Tăutu din Orade, fostul meu elev - că P.C.V. aveți informații complete și fidele; îndeosebi amănuntele uciderii preotului-martir Izidor Silaghi, precum și o bună fotografie a lui ar fi de mare preț. Să nu vă sfițiți a reproduce textual până și înjurăturile și toate murdăriile debitate la adresa noastră. Horum quoque meminisse juvabit (ale acestora, pe cât te va ajuta amintirea tr.n.). I.G. Memoriul aș dori să-l am aici (la București n.n.) în zilele Sf. Paști."⁹

3. General maior (r.) Victor Popescu, *60 de ani de la înfăptuirea statului național unitar. Evocări*, în *Marmația*, IV, Baia Mare, 1978, p.211.

4. Arhivele Naționale, Baia Mare, Registrul morților biserica gr.cat., nr. 1574 satul Seini, comuna Seini, județul Maramureș Morți 1913-1927, p. 38, nr.crt. 28. (În continuare *Registrul Morților*).

5. Arhivele Naționale, Baia Mare, Fond Protopopiatul gr. cat. român unit Someș, Dosar 91/1929 (intitulat *Raportul lui Pamfil Ossian din Roșiori cuprinzând descrierea atrocităților săvârșite odată cu retragerea armatelor în martie 1919 și eliberarea localităților dincolo de linia demarcațională Bicău - Borlești - Aciua*), p. 6. (În continuare *Raportul protopopului Pamfil Ossian*). Cu această ocazie mulțumim domnului Ioan Sabău, arhivist, pentru documentul identificat și apoi pus la dispoziție.

6. *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918-1928*, II, București, 1929, p. 799. (În continuare *Transilvania...*).

7. Arhivele Naționale Baia Mare, Dosar 91/ 1929, Fond protopopiat gr.cat. român unit Someș. (În continuare adresa lui Ioan Georgescu)

8. *Idem*

9. *Idem*

Din Raportul lui Pamfil Ossian aflăm, odată mai mult, despre teroarea, atrocitățile, abuzurile și maltrătarile la care erau supuși românii, de către bolșevicii lui Béla Kun, dar cu deosebire preoții și învățătorii.

Preotul Izidor Silaghi a fost arestat la 18 februarie 1919, “de o patrulă bolșevică sub comanda plutonierului Rapolti”¹⁰, “original (originar n.n.) din Berchez comună maghiară plasa Șomcuta jud. Satu Mare”¹¹ (ambele localități acum se află în județul Maramureș n.n.). “L-au interogat în o odaiă (cameră n.n.), păzindu-l, întru acea a făcut percheziție și a găsit procesul verbal a înființării gardei naționale, și asta i-a fost fatală.

În noaptea acea, până pe el îl păzau în odaiă, o trupă a cutrierat comuna și cu arma încărcată și baionetă au ca adunat pe membri[i] reprezentanței comunale și senatul școlar și de la ei cu forța a stor[s] o declarație în care s-a zis că părintele i-a jurat pe oameni pe România Mare și pe regele Ferdinand. Grefierul acelei declarații a fost învățătorul local Chindriș. Având la dispoziție procesul înființării gardei naționale, și declarația smulsă cu baioneta, a fost pecetluită soarta lui. În noaptea acea pedestru a fost escortat la Pomi la cartier”¹². Ajuns aici, plin de noroi, preotul Silaghi este “închis într-un subteran (beci n.n.) a casei lui Ujfalusy Miklós, mare proprietar în Pomi”, unde-l “păzau mai mulți soldați cari îl batjocoreau și maltractau. Unul dintre ei pierzându-și paciința a provocat pe soții (tovarășii săi n.n.) să-l asasineze zicând <ussuk agyon ezt az oláh papot! > (Să lovim în cap pe acest popă valah !) la care a reagat (replicat n.n.) părintele în cuvintele < nem vagyok kutya hogy agyon ussenek !> (Nu sunt câine ca să mă omorâți așa!)”¹³. În sbuciumul sufletesc, între batjocuri și expresiuni triviale a petrecut restul nopții”¹⁴.

A doua zi, 19 februarie, soția lui îi duce haine și alimente la închisoarea improvizată. Acum cere comandantului, un colonel, să-i elibereze soțul. E refuzată spunându-i-se că soțul “va fi escortat la Curtea Marțială din Satu Mare, și dacă s-a afla nevinovat va fi eliberat. Ziua acea a petrecut arestat. În noaptea acelei zi de joi, a fost ridicat de către bărbatul de încredere a ostașilor Rapolti... însoțit de alți doi ostași, su[b] pretextul că-l vor escorta la Curtea Marțială în Satu Mare a trecut cu podul mișcătoare Someșul și în sălci[i]șul dinspre Seini după ce l-a jefuit de ce avea prețios (inel de logodnă, ceasornic și bani), a fost împușcat, dar să vede că nu a murit momentan ci numa după ce l-a aruncat în apă și l-a legat de mijloc cu un șinor (șnur n.n.)... de nește tufe de pe țarm. Că

10. *Transilvania...*, p. 799.

11. *Raportul protopopului Pamfil Ossian*, p. 5.

12. *Idem*, p. 4-5.

13. *Idem*, p. 5; *Transilvania...*, p. 799. (Aici e dată și traducerea din maghiară în română, dar se afirmă că aceste cuvinte au fost rostite în drumul de la Bicău la Pomi. În Raport sunt prezentate expresiile numai în limba maghiară, pe când în Transilvania, prima expresie este în ambele limbi, iar replica preotului redată numai în limba română).

14. *Raportul protopopului Pamfil Ossian*, p. 5

moartea nu i-a fost repentină (din latină: repens, tis (adj.), neașteptat, brusc) se deduce de acolo că medicul la disecare a constatat mol (nămol n.n.) în stomac¹⁵. Iar în foaia de deces, la "Observațiuni", s-a notat astfel, despre moartea lui: "L-a scos din casa sa noaptea ostașii obsediatori (din latină: onsideo, -idere, -edi, -essum, a pune stăpânire, a cotropi; obsido, -idere, edi, a asedia, a acupa, a cotropi. Aici este substantivat, cotropitori, ocupanți) secui l-a omorât și aruncat în Someș"¹⁶.

Sâmbăta următoare, protopopul Ossian se deplasează la Pomi, cerând comandantului bolșevicilor eliberarea preotului Izidor Silaghi, neștiind că era mort. Și de data aceasta răspunsul este tot un refuz, dar acum "întemeiat"; cel arestat fusese deja asasinat. Cinismul trebuia dus până la capăt. Ca urmare, spune "că eliberarea lui nu cade în sfera lui de competență, ci vrea să fie condus la Curtea Marțială din Satu Mare, care a fost și pretextul ridicării lui din arestul preventiv". La rândul ei "soția lui (Izidor Silaghi n.n.) crezând că (soțul ei n.n.) încă e în viață a cutreerat orașele Satu Mare, Debrețin, Arad, Seghedin, pretutindenea cerându-l și *cerând intervenția autorităților dar nimene nu i-a comunicat cazul până a fost găsit și cunoscut cadavru*¹⁷. Episodul acesta, relatat de documentul citat, ne prezintă parcă o adevărată Victorie Lipan a Ardealului, aceasta având, însă, de înfruntat autoritățile administrative și militare în derută, pornite pe răfuială și răzbunare în situația înfrângerii suferite în cel mai mare dintre războaiele omenirii.

Corpul neînsuflăit, al preotului-martir Izidor Silaghi, a fost găsit pe malul drept al Someșului, în zona localității Seini, după o sută de zile, când s-au retras apele râului. Referitor la acest moment protopopul Pamfil Ossian spune: "Legat de sălci[i] a stat cadavru în apă până în luna lui maiu când enundațiile (inundațiile n.n.) de primăvară a rupt șinorul cu care a fost legat, și l-a aruncat la țarm dinspre Seini unde a fost găsit și transportat în cimiter din Seini, unde a fost cunoscut și apoi înmormântat cu toată pompa"¹⁸. Privind identificarea cadavruului un alt document ne spune: "S-a cunoscut și prin inițialele de pe rufă"¹⁹.

Autoritățile din Seini au fost anunțate despre existența unui cadavru, pe malul Someșului, de către preotul Coriolan Târnavăanu din Borlești, comuna Pomi, județul Satu Mare, care "aude de la niște copii că în Someș este un om legat de răchită. Venind jandarmii și cercetând, au găsit cadavru oribil mutilat al fostului preot Silaghi, pe care îl jefuiseră mai înainte de bani, de ceasornic și chiar de inelul de logodnă. Din faptul că, la autopsie s-a găsit o mare cantitate de nomol în stomac, s-a constatat că preotul nu a murit numaidecât, după ce a fost împușcat, ci a fost înneecat silnic, legându-l de mijloc cu niște sfori la rădăcini

15. *Idem*, p. 5-6.

16. *Registrul morților*

17. *Raportul protopopului Pamfil Ossian*, p. 6-7.

18. *Idem*, p. 6.

19. *Registrul morților*

adânc înfipte în malul Someșului. Odată recunoscut, cadavrul a fost scos din apă și înmormântat cu toată cinstea cuvenită unui martir național în cimitirul din Seini, unde sfânta slujbă a înmormântării a oficiat-o, cu asistența tuturor preoților din protopopiat și a nenumărat popor, părintele protopop A.D.Berinde. Pe urma mortului a rămas o văduvă cu șase minori²⁰. Despre această moarte tragică Pamfil Ossian notează: "Astfel și-a sfârșit viața martirul neamului păr[intele] Izidor Silaghi în vârstă de 40 ani..."²¹.

Din zona unde a avut loc martirajul preotului Izidor Silaghi, precum și terorizarea românilor, teroriștii bolșevici, unguri și secui, ai lui Béla Kun, s-au retras "joi mare de către seară", iar "vineri la ora 1 a sosit prima patrulă română, - când - spune Ossian - ne-am sințită eliberați, iar seara a sosit un escadron de roșiori cu două tunuri, și a înaintat spre Satu Mare ... Bandele roșii apropiindu-să de Satu Mare a aruncat de la sine armele, s-a îmbrăcat în civil să schepe de a fi prinși. Pe Rapolti tot l-a ajuns soarta binemeritată. În Satu Mare a ajuns în mâinile românilor unde a fost executat."²².

Despre martirul Izidor Silaghi s-a scris și s-a comentat la zece ani de la asasinarea lui. De asemenea, moartea sa a fost evocată în anul 1941 când Sătmarul a mai dat un martir, de data asta din comuna Crucișor, județul Satu Mare, pe învățătorul Iosif Nistor, asasinat la 6 martie 1941, între Curtuiușeni (județul Bihor n.n.) și Petrești (județul Satu Mare n.n.), de către jandarmii horthyști: "prezintă împunsături de baionetă pe corp și între coaste, tăieturi la încheieturile mâinilor și tălpile picioarelor sfâșiate"²³. Acest tragic și abominabil act, comis tot de unguri, a constituit prilejul de a fi evocată crima din 19 februarie 1919 - amintindu-ne că, "Acum 22 de ani, de lângă aceeași comună Crucișor, din Bicău, hoardele maghiarosecuiești au ridicat, din mijlocul celor 7 copii (6 n.n.) și a unei mame înspăimântată de cruzimea nobilului popor arpadian, pe preotul Isidor Silaghi și după ce i-au tăiat nasul, limba, urechile, l-au aruncat în Someș pentru a i se pierde urma"²⁴.

În concluzie, privind retrospectiv relațiile româno-maghiare, să coborâm în timp doar până la anul 1848 și, în perspectivă, până în zilele noastre, având ca punct de reper momentul istoric noiembrie 1918 - aprilie 1919, constatăm, cu durere și tristețe, că poporul român a dat zeci de mii de martiri, căzuți sub jungherul și prin gloanțele ungarilor, la care se adaugă sutele de mii de români maghiarizați. Asta mă obligă să afirm deschis și fără teama de a greși, dar iarăși

20. *Transilvania...*, p. 800 ("Pentru a veni în ajutorul familiei greu încercate, s-a dat în administrația văduvei tutungeria cea mare din Carei, ca să-i mai aline durerile și suferințele"); *Registrul morților*.

21. *Raportul protopopului Pamfil Ossian*, p. 7.

22. *Idem*, p. 8.

23. Sabina I. Cosma, *În Sătmar a mai căzut un frate Doi martiri ... două învieri*, în ziarul *Cronica*, An. VI, nr. 6, 20.04.1941, p. 2 (Redacția Baia Mare ... apărarea la Bacău, unde se refugiase redactorul șef Gheorghe Crișan și ziarul său, după Diktatul de la Viena din 30.08. 1940).

24. *Idem*.

cu tristețe și durere, că românii nu pot supraviețui, nu au nici o șansă de existență ca români, sub stăpânire ungurească, însă afirm, de data asta cu bucurie și cu mândrie, nu neaparat patriotică, ci de român și cunoscător, că maghiarii au toate șansele de a se dezvolta, în toate domeniile, sub stăpânire românească.

Istoria ne stă ca martor; un martor "sine ira et studio".

THE MEMORIAL OF MARTYR PRIEST IZIDOR SILAGHI (1878 - 1919), IN SEINI (SUMMARY)

Izidor Silaghi was born in Giungi village, Satu Mare county.

After he graduated the highschoools of Carei and Beiuș and studied theology in Oradea and Budapest, he was first appointed priest in Nadeș and Nojorid, Bihor county and later in Bicău, Satu Mare county.

It was from Bicău that he was taken on February 18th 1918 by Béla Kun s bolshevik Hungarians and assassinated the next day. The priest was assassinated because he was a Romanian intellectual belonging to a nation which had freed itself from Hungarian ruling on December 1st 1918.

The documents of the time- November 1918- April 1919- speak about the atrocity, savageness and terror to which the Romanians who remained North and West of the line: Trebușa and Câmpulung la Tisa, Capul Fetei Peak, Băsești, Recea and Măgura Priei, Secătura, Caprei, Glăvoiu, Bihor, Găina Peaks, than: Zam, Pojoga, Fintoag, Runcu, Bucova were subjected to.

The advancement of the Romanian Army put an end to the killings of Romanian civilians by these people unable to adapt to the norms of European civilization.